پراکسیس: پارادایمی برای اقدام‌پژوهی

مهری دوستی ایرانی، سامره عبدلی*، سرور پرویزی، نعیمه سید فاطمی، مسعود امینی

چکیده

مقدمه: اقدام‌پژوهی یک متدولوژی تحقیق با هدف دوگانه (اقدام و تحقیق) است و به عنوان یک روش تحقیق تحت هدایت یک پارادایم یا دیدگاه فلسفی است. این مقاله به طور خلاصه به توصیف پارادایم و پارادایم تحقیق پرداخته و به این مسأله می‌پردازد که اقدام‌پژوهی در کدام پارادایم (اثبات‌گرایی، تفسیری، یا پراکسیس) قرار می‌گیرد.

واژه‌های کلیدی: اقدام پژوهی، پارادایم، پراکسیس، متودولوژی (روش‌شناسی)

مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی/ویژه‌نامه توسعه آموزش و ارتقای سلامت/ اسفند۱۳۹۰؛۱۱(۹): ۱۲۴۸ تا ۱۲۵۴

مقدمه

اقدام‌پژوهی در جستجوی ایجاد دانش، مطرح کردن و ایجاد تغییر، و بهبود عملکرد است(۱). اقدام‌پژوهی یک متودولوژی با هدف دوگانه (اقدام: برای ایجاد تغییری در جامعه یا سازمان یا برنامه؛ و تحقیق: برای افزایش درک محقق یا مددجو یا هر دو و اغلب در جامعه وسیع‌تر) است. در حقیقت روش‌های اقدام‌پژوهی روی یک طیف قرار دارند در برخی از آنها تأکید اصلی بر روی اقدام است و تحقیق در حاشیه قرار دارد. در این منتهاالیه ممکن است «تحقیق» به شکل افزایش درک افرادی باشد که مستقیماً در آن درگیر هستند. در این نوع اقدام‌پژوهی برایند نهایی «تغییر» و یادگیری افرادی است که در ان سهیم هستند. در سایر اشکال، «تحقیق» هدف اولیه است و اقدام اغلب به عنوان یک فراورده جانبی است. چنین رویکردهایی معمولاً با هدف انتشار صورت می‌گیرد تا مخاطبان خود را هدف قرار دهد. در این مدل‌ها توجه بیشتری به طراحی تحقیق (نسبت به سایر جنبه‌ها) معطوف می‌شود. در هر دو نمونه اقدام به درک و درک به اقدام کمک می‌کند. به هر حال کلیه تحقیقات تحت هدایت پارادایم‌ها هستند. این مقاله به طور خلاصه به توصیف پارادایم و پارادایم تحقیق پرداخته و به این مسأله می‌پردازد که اقدام‌پژوهی در کدام پارادایم (اثبات‌گرایی، تفسیری، یا پراکسیس) قرار می‌گیرد.

واژه پارادایم به اشکال مختلف تعریف شده است به طوری که نمی‌توان تعریف واحدی را برای آن ارائه نمود(۲). کوهن می‌نویسد پارادایم‌ها، مدل‌ها یا الگوهای پذیرفته شده‌ای هستند که ما از طریق آنها عمل می‌کنیم. چارچوب‌هایی که از طریق آن هم جهان را می‌بینیم و هم می‌بینیم که چگونه این «جهان ساخته شده» آنچه را که ما می‌بینیم شکل می‌دهد. آنها از روش‌های قابل قبول

* **نویسنده مسؤول:** دکتر سامره عبدلی (استادیار)، مرکز تحقیقات مراقبت‌های پرستاری و مامایی، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران. samereh_abdoli@nm.mui.ac.ir

مهری دوستی ایرانی، دانشجوی دکترای پرستاری، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران. (doosti@nm.mui.ac.ir)؛ دکتر سرور پرویزی (دانشیار)، دانشکده پرستاری و مامایی، مرکز تحقیقات آموزش علوم پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران. (s_parvizy@yahoo.com)؛ دکتر نعیمه سید فاطمی (دانشیار)، مرکز تحقیقات مراقبت‌های پرستاری، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران. (nseyedfatemi@yahoo.com)؛ دکتر مسعود امینی (استاد)، مرکز تحقیقات غدد و متابولیسم (صدیقه طاهره)، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران. (amini@med.mui.ac.ir)

تاریخ دریافت مقاله: ۹۰/۱۲/۵، تایخ اصلاحیه: ۹۰/۱۲/۱۶، تاریخ پذیرش:۹۰/۱۲/۱۸

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-06]

اجتماعی برای «بودن/Being» منشاء می‌گیرند و در عوض «بودن» را پرورش می‌دهند. جرجن (Gergen) می‌گوید پارادایم‌ها از آنچه که می‌خواهیم ببینیم، آنچه که انتظار داریم ببینیم، و آنچه که امیدواریم ببینیم تشکیل شده‌اند. برگر (Berger) و لاکمن (Luckmann)، جرجن، گرین (Greene) و لی (Lee)، هرون (Heron) و ریزون (Reason)، لایرد (Laird) معتقدند مفهوم پارادایم بیان کننده یک دیدگاه سازنده‌گرایی اجتماعی در مورد دانش و معنا است؛ چرا که دانش به طور اجتماعی و در تعامل با دیگران شکل می‌گیرد. در حقیقت هر آنچه که می‌دانیم از درون یک زمینه (Context) بر می‌آید و در یک کلام، دانش هرگز در خلاء شکل نمی‌گیرد. آنچه که می‌دانیم، نحوه دانستن ما و دلیل اهمیت دادن به دانستن چیزی همگی بیان کننده پارادایم مشترک (Shared paradigm) زندگی ما است. در نتیجه زندگی حول این اصول پایه سازمان‌دهی می‌شود و تفاسیر مطابق آنچه که تجربه می‌شود و دیده می‌شود شکل می‌گیرد. این راه‌های تفکر عمیقاً در ما محصور شده‌اند و تمایلات و عقاید بیهوده‌ای نیستند که با ارائه اطلاعات جدید بتوانند به سرعت تغییر کنند(۳).

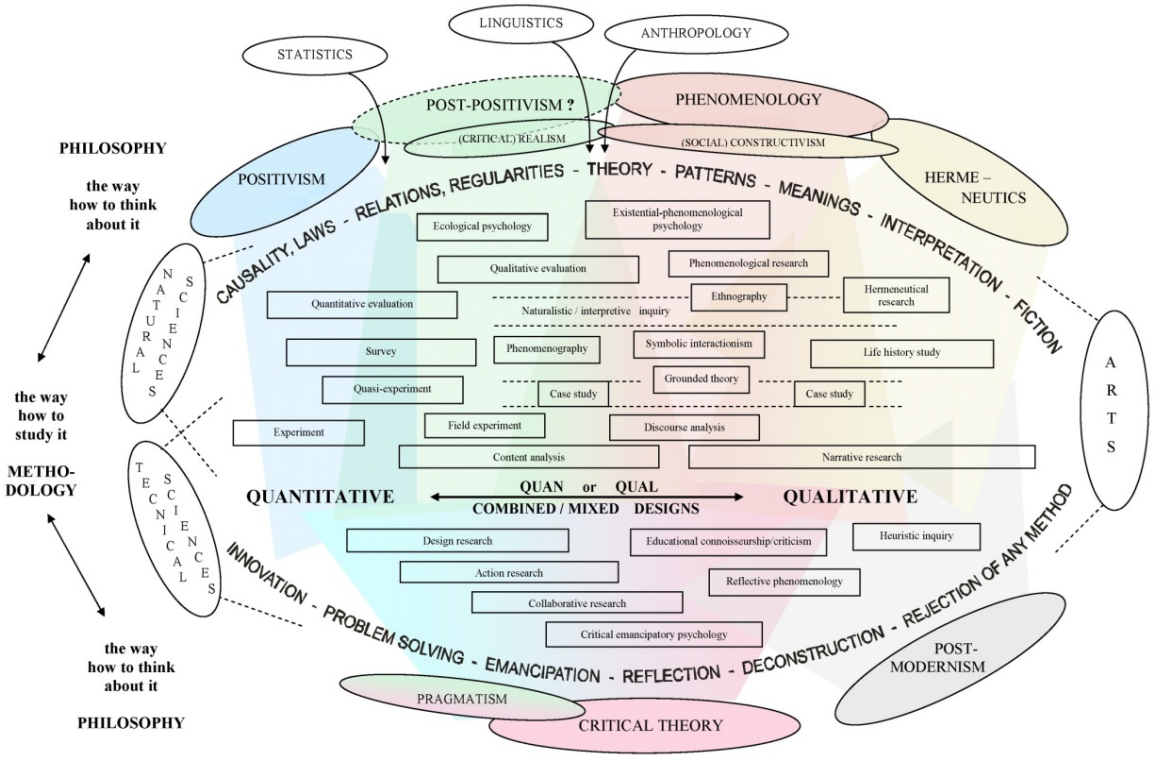
به علت قدرت پارادایم‌ها در زندگی، زمانی که چیزی در پارادایم عملکردی ما به طور متناسب جای نگیرد، معمولاً آن مسأله سرکوب شده، نادیده گرفته شده یا یک استثناء را شکل می‌دهد زیرا موجب به چالش کشیدن موارد مورد انتظار ما می‌گردد. کوهن می‌نویسد پارادایم‌ها به ما اجازه می‌دهد که بدانیم که چگونه بازی زندگی را بازی کنیم و چگونه در آن موفق شویم و در نتیجه اگر شخصی از قوانین یک پارادایم مشترک پیروی نکند ممکن است گفته شود که او ناموفق است. به بیان دیگر ما آنقدر به وسیله پارادایم‌هایمان شکل گرفته‌ایم که هر چیزی را که به عنوان خوب یا بد، سازگار یا ناسازگار تعیین می‌کنیم به پارادایمی که ما در آن غرق هستیم بستگی دارد(۳).

دنزین و لینکولن (Denzin and Lincoln) پارادایم تحقیق را مجموعه‌ای از اعتقادات هدایت کننده عمل می‌دانند(٤). چالمرز (Chalmers) پارادایم را مجموعه‌ای از پیش‌فرض‌های کلی تئورتیک و قوانین و تکنیک‌هایی برای کاربرد آنها می‌داند که اعضای یک جامعه علمی ویژه آن را می‌پذیرند. او اشاره می‌کند که پارادایم ۵ عنصر دارد که عبارتند از:

- پیش‌فرض‌های نظری و قوانینی که به وضوح اظهار شده است.
- روش‌های استاندارد برای کاربرد قوانین پایه در طیفی از موقعیت‌ها.
- ابزارهایی که قوانین پارادایم را به دنیای واقعی می‌آورند.
- اصول کلی متافیزیکی که هدایت کننده کار درون پارادایم است.
- تجویزات متدولوژیکی کلی در مورد نحوه هدایت کار درون پارادایم(۲).

در این رابطه ویلیز می‌نویسد فلسفه‌های علم زیربنای پارادایم‌ها هستند بنابراین برای درک هر پارادایم باید فلسفه علمی زیربنایی آن را درک کرد(۲). اما در مقابل، نیگلاس (Niglas) مفهوم سطوح فلسفی و دیدگاه پارادایمی را معادل هم می‌داند و مطرح می‌کند که علی‌رغم اینکه بسیاری از افراد معتقدند دو یا ۳ پارادایم (به ویژه تفسیری و اثبات‌گرایی) وجود دارد اما طیفی از پارادایم‌ها یا سطوح فلسفی وجود دارد که بر متدولوژی‌های تحقیق مؤثرند و آن را به صورت زیر نشان می‌دهد(۵):

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-06]

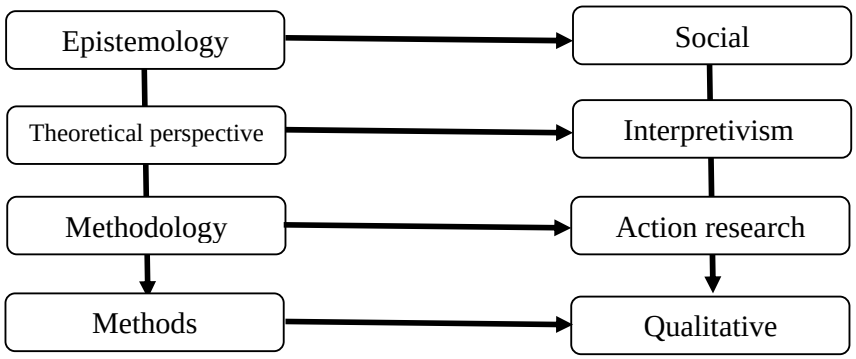
تصویر ۱: ارتباط بین فلسفه و متدولوژی در علوم اجتماعی

بنابراین پارادایم یک سیستم اعتقادی جامع، یک جهان‌بینی و یا چارچوب است که تحقیق و عملکرد را هدایت می‌کند(۲). در خصوص این که اقدام‌پژوهی در کدام پارادایم تحقیق قرار دارد نظرات متفاوتی ارائه شده است. تران به نقل از اوبرین می‌نویسد که اگرچه در چندین دهه گذشته اقدام‌پژوهی در پارادایم اثبات‌گرایی قرار داشت (تصویر ۲)، در طی نیم قرن گذشته یک پارادایم جدید تحت عنوان پارادایم تفسیری در علوم اجتماعی مطرح شد و اقدام‌پژوهی در پارادایم تفسیری قرار داده شد (تصویر۳)(٦).

Epistemology	Objectivism
Theoretical	Logical
Methodology	Action research
Methods	Qualitative

تصویر ۲: اقدام‌پژوهی در پارادایم تحقیق مرسوم

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-06]

تصویر ۳: اقدام‌پژوهی در پارادایم تحقیقی مدرن

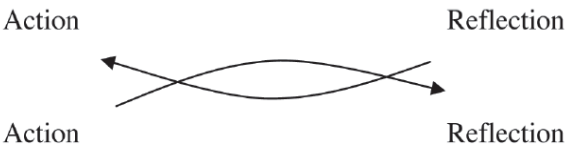
اما مطابق تصویری که نیگلاس ارائه نموده اقدام‌پژوهی در پارادایم (یا فلسفه) پراگماتیسم و تئوری انتقادی قرار دارد(۵) و این در حالی است که بسیاری از نویسندگان مانند اوبرین(۷)، لاتر، مکلساک، مورلی، اسمیت (۸و۹) اشاره می‌کنند که اقدام‌پژوهی در پارادایم پراکسیس قرار دارد. در ادامه دلیل قرار دادن اقدام‌پژوهی در زیر چتر پارادایم پراکسیس به تفصیل ذکر شده است.

واژه پراکسیس یک کلمه یونانی است که با تحقیق آزادی‌بخش در ارتباط است(۸). در یونان پراکسیس به معنای اقدام است(۱۰)، اما پراکسیس در اقدام‌پژوهی به مفهومی اشاره دارد که اولین بار به وسیله ارسطو به کار رفت و به معنای هنر اقدام برای تغییر شرایطی است که فرد با آن مواجه می‌شود(۷). ارسطو پراکسیس را اینگونه تعریف می¬کند: «... پراکسیس یک اقدام منطقی هوشیارانه بر روی یک تصمیم است، کیفیت انجام کار است در حالی که از آنچه که انجام می‌دهید آگاهی هوشیارانه دارید». اسمیت می‌نویسد «... برای ارسطو، پراکسیس یک وضعیت اخلاقی است که به سمت عمل درست و صحیح هدایت می‌شود؛ اهمیت به سلامت آینده انسان و زندگی خوب»(۸). ارسطو پراکسیس را با تئوری (علوم و فعالیت‌هایی که با دانش به خاطر خود دانش سر و کار دارند) مقابله و مقایسه می‌کند(۷) و احساس می‌کند که هم تئوری و هم عمل اهمیت یکسانی دارند و در هم تنیده شده‌اند(۸). سنگ در تأیید می‌نویسد واژه پراکسیس از زمان ارسطو تا کانت و مارکسیست و تا سایر فلاسفه علوم و اقتصاد سیاسی قرون ۱۹ و ۲۰ با شدت‌های متفاوت به معنای تلفیق تئوری و عمل به کار رفته است. امروزه این واژه اغلب در گفتمان فمینیست و انتقادی دیده می‌شود. عناصر کلیدی توسعه تاریخ مدرن و پست‌مدرن این مفهوم از پراکسیس شامل تلفیق تئوری و عمل، ترکیب تأمل و عمل، کار با افراد (نه بر روی افراد) و کار برای ایجاد یک تغییر است. ایده کار با مردم برای ایجاد تغییر در کار کورتیس و همکارانش نیز آمده است(۱۰). مطابق نظر اسمیت پراکسیس به معنای این است که محقق نمی‌تواند از قبل مشخص کند که فرایند یا روش صحیح انجام کار چیست تا به وسیله آن یک موقعیت ویژه را پیش‌بینی کند. بنابراین واضح است که پراکسیس مستلزم چیزی فراتر از تأمل روی عملکرد است؛ مستلزم اقدام به سمت بهبود شرایط یا موقعیت افراد، جستجو برای حقیقت یا چیزی واقعی است که در یک چارچوب احترام به سایرین رخ می‌دهد(۸). بنابراین از طریق پراکسیس می‌توان دانش تئوری در مورد سلامتی و خوب بودن را در عملکرد تلفیق نمود. در واقع پراکسیس تلاشی برای نشان دادن این امر است که چگونه می‌توان درکی که از یک موضوع پیدا می‌شود را در زمینه فرهنگی به کار برد و از طریق یک چرخه پراکسیس اقدام را انجام داد(۱۰).

گابل مفهوم پراکسیس را به عنوان یک عنصر حیاتی می‌داند که اقدام‌پژوهی را مشخص می‌کند. تحقیق به

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-06]

عنوان یک پراکسیس نیز به صورت پیوند بین تئوری و عمل توصیف می‌شود که بیان‌گر تلفیق فرایندهای عملکرد و تحقیق است یا همان طور که هاجز بیان می‌کند «تلفیق تئوری و عملکرد، تلفیق تحقیق و عملکرد» است(۸). اوبرین می‌گوید «در یک فرایند پیش‌رونده، دانشی که از عملکرد ناشی می‌شود و عملی که به وسیله دانش هدایت می‌شود، نقطه اتکای اقدام‌پژوهی است»(۷و۸). ناروئمون می‌نویسد پراکسیس اساساً به یک حرکت عقلانی، عاطفی و عملی اشاره می‌کند. در حقیقت پراکسیس یک دیالکتیک است که به طور اولیه در رویکرد اقدام‌پژوهی مشارکتی (PAR) توسعه یافته است. او این دیالکتیک را به شکل زیر نشان می‌دهد(۱۱).

تصویر ۴: دیالکتیک پراکسیس

اگرچه اقدام‌پژوهی و پراکسیس از لحاظ مفهومی به هم مربوط‌اند اما اوبرین اظهار می‌کند که پراکسیس و اقدام‌پژوهی سازه‌های یکسانی نیستند. او مدعی است که اقدام‌پژوهی یک روش است در حالی که پراکسیس یک پارادایم تحقیق است. همچنین او ادعا می‌کند که اقدام‌پژوهی از لحاظ معرفت‌شناسی در پارادایم تحقیق پراکسیس قرار دارد (نه اثبات‌گرایی و تفسیری). در حالی که پارادایم اثبات‌گرایی اساساً با یافته‌ها و حقایق عینی سر و کار دارد و پارادایم تفسیری با کشف معانی ذهنی سر و کار دارد پراکسیس در مورد دیدن و اقدام است(۱۰). در واقع اگرچه پارادایم پراکسیس از لحاظ برخی جنبه‌ها با پارادایم تفسیری مشترک است و بخش قابل توجهی از متدولوژی‌های کیفی وابسته به آن را کار می‌برد(۷) بسیاری از محققان (مانند لاتر، مکلساک، مورلی، اسمیت) این دیدگاه را دارند که پارادایم‌های تحقیق اثبات‌گرایی و تفسیری ساختارهای معرفت‌شناسی کافی برای پرداختن مؤثر به اقدام‌پژوهی نیستند(۸و۹) و نمی‌توان اقدام‌پژوهی را زیر چتر آنان قرار داد(۷). به نظر می‌رسد که پراکسیس مناسب‌ترین پارادیم برای محققان اقدام‌پژوه باشد(۸). این پارادایم خنثی بودن محقق را رد می‌کند و در عوض یک محقق فعال که اغلب در حل یک مشکل (یا یک موقعیت) دارای جایگاه است (ذی‌نفع است) را می‌پذیرد(۱۲).

لذا پراکسیس به عنوان یک پارادایم تحقیق، که مبتنی بر تأمل و پاسخ مناسب (یا اقدام) در جهت بهبود شرایط یا ارتقاء شرایط است و نقش محقق و افراد مشارکت کننده را به عنوان عوامل دخیل در حذف یا کاهش مشکل (تحقیق با افراد /نه بر روی افراد) می‌پذیرد، خنثی بودن محقق را رد می‌کند، ترکیب تئوری و عمل و تأمل بر عمل را می‌پذیرد و بر قدرت بخشیدن به افراد تمرکز دارد زیربنای مطالعات اقدام پژوهی است.

منابع

1. Donato R. Action research. 2003. [Cited 2012 Apr 04]. Available from: http://www.cal.org/resources/digest/0308donato.html
2. willis wj. Foundation of Qualitative Research, Interpretive and Critical Approaches. London: SAGE Publications, Inc; 2007.
3. Valade RM. Participatory action research with adults with mental retardation:" Oh my God! Look out world!". [Dissertation]. Louisville: University of Louisville; 2004.
4. Groenewald T. A phenomenological research design illustrated. International Journal of Qualitative Methods. 2004; 3(1): 1-26.
5. Niglas K. The combined use of qualitative and quantitative methods in educational research. International

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-06]

Journal of Special Education. 2004; 18(2): 62-72.
6. Hien TTT. Why is action research suitable for education? VNU Journal of Science, Foreign Languages. 2009;25: 97-106.
7. O'brien R. An overview of the methodological approach of action research. In Richardson R, (Editor). Theory and Practice of Action Research. Brazil: Universidade Federal da Paraíba. 2001. [Cited 2012 Apr 03]. Available from: http://www.web.ca/~robrien/papers/arfinal.html
8. Adendorff SA. Investigating feedback as element of formative assessment in the teaching of senior phase Mathematics.[Dissertation]. Stellenbosch: University of Stellenbosch; 2007.
9. Ahmed JU. Action research: A new look. KASBIT Business Journal. 2009; 2(1-2): 19-32.
10. Totikidis V. Prilleltensky I. Improving Community Through a Cycle of Praxis: Multicultural Perspectives on Personal, Relational, and Collective Wellness. In Press: Community, Family and Work. [Cited 2012 Apr 04].Available from http://www.education.miami.edu/isaac/public_web/vicky.htm
11. Auemaneekul N. Continuum from Action Research to Community Based Participation Research. Journal of Public Health. 2010; 40(1):86-100.
12. Whitehead D. Testing like you teach: The challenge of constructing local, ecologically valid tests. English Teaching: Practice and Critique. 2008; 7(3): 10-25. [Cited 2012 Apr 03]. Available from: http://education.waikato.ac.nz/research/files/etpc/2008v7n3art2.pdf

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-06]

Praxis: a Paradigm for Action Research

Mehri Doosti Irani[1], Samereh Abdoli[2], Soroor Parvizi[3], Naimeh Seyed Fatemi[4], Massoud Amini[5]

Abstract

Action research is a research methodology with a dual purpose (action and research). Action research as other research approach is led through a paradigm or a philosophical perspective. This article briefly describes paradigm, research paradigm and discuss about "which paradigm (positivism, interpretive, or praxis) does cover action research?".

Keywords: Action research, paradigm, praxis, methodology

Addresses:
[1]. PhD Nursing candidate, School of Nursing and Midwifery, Isfahan University of Medical Sciences, Isfahan, Iran. Email: Doosti@nm.mui.ac.ir
[2]. (✉) Assistant Professor in Nursing, Nursing and Midwifery Care Research Centre, Faculty of Nursing and Midwifery, Isfahan University of Medical Sciences, Isfahan, Iran. Email: samereh_abdoli@nm.mui.ac.ir
[3]. Associate professor. Tehran Nursing and Midwifery school. Centre for research in Medical Education, Tehran University of Medical Sciences (TUMS). Email: S_parvizy@yahoo.com
[4]. Associate Professor, Nursing Care Research Center, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran. Email: Nseyedfatemi@yahoo.com
[5]. Professor, Endocrine and Metabolism Research Center (Sedigheh Tahereh), Isfahan University of Medical Sciences, Isfahan, Iran. Email: Amini@med.mui.ac.ir

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-06]